

ROLUL STAREȚULUI ÎN VIAȚA LITURGICĂ A MĂNĂSTIRII

Arhim. Ioan HARPA

Exarhul mănăstirilor din zona Botoșani, Arhiepiscopia Iașilor

Abstract

The Fathers of Church, founders and organizers of monastic life, enlightened by the Holy Spirit and grounded in the words of Holy Scripture, define the monastery as being not only as the place where the monks pray, work and battle in the spiritual war. The monastery is much more than that. It is the „city” and „house of God”, in which He rules and works whatever He wills. Here, forcing their human nature, monks desire to imitate the ministry of angels in heaven. To achieve the ideal of living angels, the Lord has entrusted to the monks, among other gifts, the liturgical treasury of His Church. When you behold a monk dressed in his simple and specific clothes, your mind goes immediately to his inward image.

Keywords: monastic life, monastery, liturgical, clothes of monks.

Marii Părinți ai Bisericii, întemeietori și organizatori de obști călugărești, iluminați de Duhul Sfânt și întemeiați pe cuvintele Sfintei Scripturi, definesc mănăstirea ca fiind nu doar locul unde luptă, se roagă și se nevoiesc călugării. Mănăstirea este cu mult mai mult decât atât. Este „cetatea” și „casa lui Dumnezeu”, întru care El stăpânește și lucrează ceea ce voiește. Mănăstirea e „tronul Lui” și Dumnezeu este pentru cei din mănăstire „Cel ce șade pe heruvimi” (Is. 37, 16), așa cum L-a văzut proorocul Isaia. Aici, El este „împreună cu toți Sfinții Lui” (Efes. 3, 18), a căror purtare dorind să o urmeze, monahii, silindu-și firea lor cea omenească caută să imite slujirea îngerilor din cer¹. Pentru a-și atinge idealul trăirii îngerești, Domnul le-a încredințat monahilor, pe lângă alte daruri, și vistieria liturgică a Bisericii Sale.

¹ Arhim. Emilianos, *Cateheze și cuvântări – Viața în Duh*, vol. II, traducere din greacă de diac. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2001, p. 72.

Primul din obște care trebuie să fie conștient și să trăiască real acest fapt este starețul sau stareța. Slujirea liturgică în obștea sa starețul o începe în ziua hirotesiei și instalării sale! Starețul îmbrăcat în toate veșmintele călugărești este luat din obște și adus înaintea arhierelui pentru „a lua sfintele rugăciuni”. Arhierelul îl binecuvântează de trei ori pe cap, acela fiind îngenuncheat, rostind cuvintele: „Harul Sfântului Duh să fie cu tine, iertându-te și îndreptându-te în toate zilele vieții tale”. Apoi, după ce i se citește rugăciunea de hirotesie, este condus în scaunul stărețesc, unde primește toiagul stărețesc².

Din conținutul *Rânduiei de instalare întru stareț sau stareță* decurg câteva îndatoriri liturgice fundamentale:

– în primul rând, starețul sau stareța trebuie să mențină în obștea sa un echilibru și o logică liturgică potrivit rânduielilor tipiconale, în sensul că trebuie să impună săvârșirea slujbelor la orele rânduite de tipic. În special, problema în mănăstirile noastre este ora săvârșirii Utreniei și a Liturghiei Darurilor mai înainte Sfințite. Conținutul și rugăciunile din aceste slujbe ne arată momentul cuvenit.

– altă îndatorire a sa este cea de a lua sfintele rugăciuni de la predecesorul său, fie că trăiește, fie că nu, fie că e căzut din vrednicie sau nu, ca „împuternicit al chiriarhului și părinte duhovnicesc al obștii mănăstirești”³. Preluând „sfintele rugăciuni”, starețul trebuie să conștientizeze că această slujire îl obligă îndeosebi „să stea înaintea Domnului” și „să se aducă înaintea Domnului” pe sine însuși ca pe o jertfă curată în locurile liturgic rânduite: în strana stărețească sau în fața Sfintei Mese.

Orice laudă bisericească trebuie să înceapă cu binecuvântarea starețului. Mai întâi, preotul de rând la Sfântul Altar, apoi paracliserul și tot soborul cer binecuvântare pentru ceea ce urmează să se săvârșească la slujba ce începe. De mare importanță este binecuvântarea pe care orice viețuitor al obștii o primește de la stareț și mai ales atunci când o primește în biserică din scaunul stărețesc. Viața monahală nu este acceptarea unei ideologii sau satisfacerea anumitor dorințe pe care le poate avea cineva în inima

² *Arhieraticon*, IBMBOR, București, 1993, pp. 114-115.

³ *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, Editura Trinitas, Iași, 1998, p. 8.

sa. Nu este nici împlinirea celor scrise în cărți. Viața monahală înseamnă să urmezi un om, care se îndreaptă spre sufletul tău „în numele Domnului”, iar acesta este starețul tău⁴. Problema monahului nu trebuie să fie alta decât aceea ca starețul să stea înaintea lui cu putere⁵, pentru a-i duce rugăciunile înaintea lui Dumnezeu. De aceea, înainte de a începe orice slujbă, aleargă precum „cerbul însetat la izvoarele apelor” (Ps. 41, 1) să primească această binecuvântare pentru a se preda total în mâinile lui Dumnezeu.

În cadrul slujbei Vecerniei, așa cum se mai păstrează încă rânduiala în mănăstirile athonite, conform indicațiilor *Tipicului*, starețului îi sunt rezervate lecturile câtorva pasaje liturgice: Psalmul 103, imnul „Lumină lină”, rugăciunea „Învrednicește-ne Doamne”, Cântarea Dreptului Simeon „Acum slobozește” și „Întărește Dumnezeule”. De asemenea, în timpul cântării Stihovavnei, mai întâi el, apoi tot soborul în ordinea cuvenită, se închină la icoane, își cer iertare în mijlocul bisericii, apoi întreaga obște merge la stareț pentru binecuvântarea de începere a nopții.

Rânduiala Miezonopticii și a Utreniei în mănăstire are o semnificație cu totul aparte. La miezul nopții, auzind clopotul și toaca, monahii care se odihnesc în chiliile lor, în jurul bisericii, sunt chemați să se trezească din somn, așa cum morții la glasul trâmbiței celei de apoi vor ieși din mormintele lor. Toți aleargă la biserică, unde îi așteaptă în scaunul stărețesc starețul lor, așa cum Hristos va aștepta pe tron, la Parusie, sosirea tuturor oamenilor înviați. Și aici, după ce toți s-au adunat și au luat binecuvântare de la stareț, începe slujba Miezonopticii⁶. Starețul cu obștea lui găsesc în această slujbă scopul pentru care ei se află în mănăstire. Și aceasta pentru că monahul este un nerăbdător, care anticipă deja venirea Împărăției lui Dumnezeu. Învierea noastră va fi uimitoare și de aceea, așteptându-o ca pe un scop suprem, facem repetiție, recapitulăm,

⁴ Arhim. Emilianos Simonopetritul, *Cuvinte ascetice. Tâlcuire la Avva Isaia*, traducere din greacă de Ierom. Agapie Corbu, Editura „Sfântul Nectarie”, Arad, 2006, pp. 10-11.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Pr. Virgil Gheorghiu, *Cum am vrut să mă fac sfânt. Alte amintiri dintr-o copilărie teologică*, Editura Deisis, Sibiu, 1999.

învățăm împreună să înviem cu fiecare Miezonoptică săvârșită obștește în biserică⁷.

Dacă Miezonoptica ne amintește și ne descoperă taina Învierii ce va să fie, Utrenia, mai ales în prima parte, ne pune înaintea ochilor minții Judecata de Apoi. Starețul citește cei șase psalmi, numiți „ai judecății”. Glasul Judecătorului Cel Nevăzut se face auzit prin cuvintele și prezența starețului, care în numele tuturor celor din obște îl imploră pe Dumnezeu cu smerenie, zicând: „Nu mă lăsa Doamne Dumnezeul meu, nu Te depărta de la mine, ia aminte spre ajutorul meu, Doamne al mântuirii mele” (Ps. 37, 21-22). În timpul Utreniei, starețul mai citește Psalmul 50, Sinaxarul, Doxologia, „Bine este a ne mărturisi Domnului” și, la otpust, „Întărește Dumnezeule...”. La Stichoavna Laudelor, din nou, se face închinarea cuvenită și starețul binecuvântează obștea. Din această semnificație cu totul aparte a slujbei Utreniei rezultă clar că aceasta nu se poate oficia seara, așa cum se obișnuiește în unele mănăstiri.

Încununarea celor Șapte Laude bisericesti și a tuturor ascultărilor din obște este Sfânta Liturghie. Întru ea își au izvorul toate cele ce se fac în mănăstire și în ea se împlinesc toate. La slujba Sfintei Liturghii, dacă starețul nu se află în fața Sfintei Mese slujind și binecuvântând obștea, îmbrăcat în veșminte preoțești, atunci va fi în strana stărețească, rostind de acolo, la momentul potrivit, „Crezul”, „Tatăl nostru” și cuvântul din „Viețile Sfinților” sau „Proloage”, în timpul Chinonicului.

În strânsă legătură și ca o completare a rânduiei de slujbă din biserică se află rânduiala trapezei, la care starețul, de asemenea, are rolul său liturgic specific. El este primul care nu trebuie să lipsească de la masă, binecuvântează masa, rânduiește cuvânt de folos în timpul mesei și pe cel care trebuie să citească. În anumite cazuri, explică și aprofundează lecturile din cele ce s-au citit în biserică, spre zidirea celor din obște. Rânduiește să se păzească neschimbate hotărârile Sfinților Părinți cu privire la posturi și dezlegările rânduite în anumite zile. De asemenea, se îngrijește ca toți să fie prezenți la trapeză și să nu aibă masă separat la chilie. Chiar și cei bolnavi și care se pot deplasa vor mânca tot la

⁷ *Ibidem.*

trapeză, chiar dacă hrana lor va fi deosebită⁸. Sfinții Părinți pun accent pe calitatea și cantitatea hranei, apoi pe rânduiala mesei, la care neapărat trebuie să fie și prezent starețul.

Foarte sugestiv pentru stareț este în această privință textul Sfântului Simon Noul Teolog: „Să nu-ți pregătești mese scumpe, iar pentru fii tăi duhovnicești mese umile, fără gust și disprețuite, ci masa să fie comună, și pentru tine, și pentru fiii tăi, afară de caz de boală sau de vizitele unor prieteni care au același cuget și viață cu tine: fie din legume fierte și semințe, fie din pește, o dată pe săptămână, duminica sau la praznice împărătești, pregătite la comun de către chelar”⁹.

Sfântul Teodor Studitul dă aceste sfaturi obștii sale: „Hrănidu-vă cum trebuie, trăiți în duh. Doresc să mâncați și să beți, însă cu socoteală și după plăcerea lui Dumnezeu, numai pentru întărirea trupului (...), nu pentru că vreau să vă opresc de la mâncare, ci pentru că vreau să cunoașteți adevărata hrană (...), căci prin părăsirea bucatelor gustoase ale lumii gustați rodul vieții și al nemuririi”¹⁰.

O altă problemă din domeniul liturgic, pe care starețul este dator să o clarifice în obștea sa, este problema vestimentației. „Monahul, ca un ostaș al lui Hristos, trebuie să pășească mereu, dar mai ales la rugăciunea obștească, în ținută de război, păstrând prin aceasta pecetea lui proprie de om al lui Dumnezeu”¹¹. În uniformă, monahul e în condiție de sacru, oficiază mereu, ca preotul la Liturghie. Zicala că „nu haina îl face pe monah” e adevărată, dar și ea îl face, pentru că îl îmbracă pe monah în sensuri exprimate prin simboluri, pe care el trebuie să le aibă mereu prezente în conștiință. Uniforma e tradițională și e un instrument al tradiției, în aceeași măsură în care sunt slujbele și ceremonialul tunderii cu asumarea voturilor. Ea transmite ceea ce se află dincolo de materialul și forma ei, forma chipului duhovnicesc, pe care trebuie să-l îmbrace monahul¹².

⁸ Starețul Paisie de la Neamț, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, Editura Doxologia, Iași, 2010, pp. 124-125.

⁹ Sf. Simeon Noul Teolog, *Cateheze. Scrieri II*, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 215.

¹⁰ Sf. Teodor Studitul, *Cuvinte*, Alba Iulia, 1994, p. 97.

¹¹ Sf. Ioan Casian, *Scrieri alese*, în col. PSB, vol. 57, EIBMBOR, București, 1990, p. 113.

¹² Antonie Plămădeală, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, ediția a III-a, Sibiu, 1995, p. 54.

Cum ar putea monahul să părăsească aceste simboluri încărcate de sens, fără riscul de a se simți ieșit din noua sa condiție de om nou. Uniforma monahală este, ca și mănăstirea, casa monahului. Fără ea e fără domiciliu și fără identitate. Fără ea nu mai este el. Fără ea poate uita de dânsul¹³.

Când privești un monah îmbrăcat în hainele simple și specifice lui, gândul te duce îndată la chipul lui launtric și descoperi că sub veșmintele lui smerite, de care nu-i este îngăduit să se despartă prin voturile ce le-a făcut în ziua călugăriei, acesta își făurește și își întreține în sinea lui râvna de a nu stinge focul Duhului Sfânt, de care Domnul dorește atât de mult să fie aprins¹⁴ (Lc. 12, 49).

De aceea starețul este dator, prin exemplul personal și apoi prin cuvânt de părintească și statornică îndemnare, să trezească în sufletul celor din obște dragostea pentru această sfântă rânduială a înveșmântării monahului.

Un rol deosebit îl are starețul și în programul de chilie al monahului. Mai întâi, orice stareț trebuie să asigure celor din obște timp de rugăciune și de studiu la chilie. „Am devenit monahi ca să ne îndestulăm în chilia noastră de priveghere, de rugăciune, de plâns, care e cel mai dulce lucru din lume”¹⁵.

În tradiția ortodoxă, chilia e locul reculegerii, al întâlnirii cu sine, al examenelor dure și adevărate, al confruntării pe scara celei mai înalte răspunderi, cu destinul său, cu Dumnezeu. Acolo stau față în față el și Dumnezeu... Chilia e ca o școală¹⁶. „Șezi în chilia ta și însuși acest loc te va învăța pe tine toate”¹⁷, zice Sfântul Isaac Sirul.

În afara chiliei, monahul își pierde răspunderea personală, se simte stingher, își pierde ritmul liturgic, răspunderea scade, se diluează, se împarte cu ceilalți și atunci confruntarea cu sine își pierde din greutate¹⁸. Chilia e locul de rugăciune, de reculegere,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Nicolae Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 1992, p. 19.

¹⁵ Arhim. Emilianos Simonopetritul, *op. cit.*, p. 395.

¹⁶ Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 57.

¹⁷ *Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, vol. X, p. 71.

¹⁸ Antonie Plămădeală, *op. cit.*, p. 57.

de meditație și de însingurare și mai ales locul unde te așteaptă Hristos¹⁹.

Ne întrebăm adesea, asaltați de ispite felurite, de unde să începem lucrarea noastră în vederea unei revigorări duhovnicești a vieții monahale din zilele noastre? Răspunsul nu poate fi altul decât acela de a ne întoarce la hrana cea tare din vistieria liturgică a Bisericii. Starețul să-și recapete dimensiunea liturgică pe care i-o conferă hirotesia sa întru această slujire și, nedespărțit de obștea sa, să se adâncească întru trăirea sfintelor slujbe, a respectării rânduiei mesei, a ținutei monahale și a programului de chilie. Și, așa cum spune un cuvânt nemuritor de la cei de demult, „Cel ce nu va lăsa biserica, nici biserica nu-l va lăsa pe el”.

¹⁹ Arhim. Ioanichie Bălan, *Pateric Românesc*, București, 1980, p. 569.